

ԲԱԳԻԱՅ ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ- ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆԻ

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՎՍՍՆ 1898 Թ.

(ՀԱՇՅԻՒ ԴՐԱԴԱՐԱՆԱՊԵՏԻ)

Ա. ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ

ՅԸՆԹԱՑՈՒ 1898 Թ. Բ. Հ. Մ. Բ. ԳՐԱԴԱՐԱՆ-ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍՐԱՑ-
ԱՌՈՒ ԷԼԻՆ ՀԵՐՆԵԽԱԿ ՀԱՐՈՑ ԿԱՐՐԵՐԱԿԱՆ ՀՐԱԳԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.

ՕՐԱԹԵՐԹԵՐ՝ ԱՐՃԱԳԱՆՔ, ԲԻՈԼՈԳԻԱ, ՄՀԱԿ, ՆՈՐ-ՎԱՐ (4), ՇԱ-
ՐԱԹԱԳԻՐՆԵՐ՝ ՏԱՐԱԿ (1),

ԱՄԱՊԵՐԻՐՆԵՐ՝ ԱԶԻԻԿ, ԱՐԱՐԱՐ, ԱՐԵՎԵԼԱՆԻ ՄԱՄՈՒԼ, ԲԱԳՄԱՎԷԿ, ՀԱՆ-
ԴԷՍ ԱՄԱՍՐԵԽԱԿ և ՄՈՒՐՃ (6),

ԿԻՏԱՄԵԽԱԿ ԴԱՆԴԵՆՆԵՐ՝ ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ, ԼՈՒՄԱԿ (2),

ԹՈՒՆԵՐԷՆ՝

ՕՐԱԳԻՐՆԵՐ. Биржевыя Вѣдомости, Кавказъ, Каспій, Міровые от-
голоски, Московскія Вѣдомости, Новое Время, Новости, Новое Обоз-
рѣніе, Одесскій Листокъ, Русскія Вѣдомости, С.-Петербургскія Вѣ-
домости, Сынъ Отечества, Тифлисскій Листокъ (13).

ՇԱՐԱԹԱԳԻՐՆԵՐ՝ Бакинскія Губернскія Вѣдомости, Будильникъ,
Будьте Здоровы, Вокругъ Свѣта, Журналь Новѣйшихъ Открытій
и Изобрѣтеній, Всемирная Иллюстрація, Живописное Обозрѣніе,
Нива, Недѣля съ книжками, Кавказское Сельское хозяйство, Приро-
да и Люди, Россія и Азія, Стрекоза, Петербургская жизнь (14).

ԱՄԱՊԵՐԻՐՆԵՐ՝ Вопросы Философіи и Психологіи, Вѣстникъ Воспи-
танія, Вѣстникъ Европы, Вѣстникъ Иностран. Литературы, Вѣст-
никъ Благотворительности, Журналь Журналовъ, Историческій Вѣст-
никъ, Міръ Божій, Наблюдатель, Научное Обозрѣніе, Новъ, Жизнь

и Искусство, Новый Журналъ Иностран. литературы, Русское Богатство, Русская Мысль, Русская Старина, Русская Школа, Образование, Сѣверный Вѣстникъ, Театралъ, Труды Вак. Отд. Импер. Русск. Техн. О-ва и *ֆրանսերէն՝ Revue des revues.*

Մանկական տոնապրներ՝ Вскоды, Досугъ и Дѣло, Дѣтское Чтеніе съ прил. „Педогогическій Листокъ“, Дѣтскій Отдыхъ, Задушевное Слово, Игрушечка съ прил. „На помощь матерямъ“, Малютка, Родникъ съ прил. „Воспитаніе и Обученіе“.

Պարբերական հրատարակութիւններ ստացուած էին ընդամենը՝ հա-
լերէն 13, ուսերէն 60:

Յաճախորդների թիւը 1898 թւի ընթացքում եղած է ընդամենը 26.434: Այս թիւը ցույց է տալիս ոչ այն, թէ քանի անձինք են օգտուել ընթերցարանից, այլ միայն այն, թէ քանի անգամ են օգտուել Յաճախորդներ կան, որոնց համար լրագրական նորութիւններին հետեւելը դարձել է պահանջ, և դժբաւ ամեն օր պիտի մղնեն ընթերցարան. կան և ալ՝ պիտիները, որոնք լաճախում են պատահաբար կամ նալած իրանց անձնական գործերի լարմարութեան: Եւ ալսպիտով, մէկը կարող է տարալ ընթացքում մի հարիւր անգամ մուտք գործել ընթերցարանը, այն ինչ մի ուրիշը անհամեմատ աւելի քիչ օգտւած պիտի լինի նոյն հաստատութիւնից: Հետաքրքրական կը լինէր ուրեմն իմանալ նաև այն, թէ իսկապէս քանի հոգի են լաճախել ընթերցարանը: Գորա համար հարկաւոր է մրածել մի հնար, որով կարելի լինի ալդ նպատակին հասնել, միայն, ի հարկէ, մի պալմանով, որ պ. պ. լաճախորդները չծանրաբեռնուեն ձևականութիւններով՝ նախ քան ընթերցարան մղները:

Վերև նշանակած թիւը, այն է՝ 26.434, օրալ հաշւի գցելով, ստանում ենք 72, որ նշանակում է, թէ ընթերցարանը միջին թւով ունեցել է օրական ալդքան լաճախորդ:

Ըստ ազգութեան, լաճախորդների ահալին տոկոսը կալմում են հալերը, լերոլ ուսմները և ապա ալլազգիք, ինչպէս ալդ երևում է ներքև բերած թւերից՝

Հալեր	20.195 կամ 76 ¹ / ₂ %
Ռուսներ	4.300 կամ 16 ¹ / ₂ %
Ալլազգիներ	1.939 կամ 7 ¹ / ₂ %

Ալլազգիների մէջ իրանց թւով ալքի են ընկնում հրէաները:

Ըստ պարապմանց, լաճախորդները դասաւորւած են հետեւալ կերպով՝

Մասնաւոր ծառալութեան մէջ եղածները	4.963
Վաճառականներ	2.382
Ուսանողներ	1.261
Ուսուցիչներ	691

Արհեստաւորներ	1.769
Գեղարւեստագէտներ	494
Ծովագնացներ	1.165
Ասորիճանաւորներ	463
Ինժինէր-տեխնիկ	559
Բժիշկ և իրաւաբան	52
Հողւորականներ	49
Թղթակիցներ	32
Գիւղատնտես-կալաձագեր	31
Անգործներ	12.523

(աւելի

ճիշտ՝ գործ փնտռողներ):

Աւերջին թիւը, այն է՝ անգործներինը, ակամայ ուշադրութիւն է գրաւում իւր վրայ, կազմելով տարեկան չաճախորդների թւի համարեա կէսը, որ բնորոշ է Բաքուի նման քաղաքի համար, ուր շարունակ գործ փնտռողների աճակն հոսանք է մղնում: Այս վերջին տեսակ չաճախորդներին համար մասնաւորապէս ներկայ հաստատութիւնը անշուշտ մի մտաւոր ապաստարան է ներկայացնում: Մեղ թւում է, որ սորիւլած լինելով շար անգամ ամիսներով պարապ մնալ և գործի չուսով դեղերէլ քաղաքում, ալիպիսինների կեանքը կը լինէր անխորհուրդ, ձանձրալի, երբեմն նոցն իսկ չուսահաւատկան, եթէ միայն չլինէր այս ընթերցարանի նման մի հաստատութիւն, որտեղ նոքա կարողանում են օգտուէր կերպով գործադրել իրանց ժամանակը, ստանալով միաւոր սնունդ և գուցէ նաև մի փոքրիկ միջթարութիւն:

Աւերադառնալով վերև բերած թւերին, մենք չենք կարող թաղցնել մեր հետեւել դիտողութիւնը: Այդ թւերը անպալման ճշգրիտ պարկեր չեն ներկայացնում ընթերցարանից օգտւողներին: Եւ ահա ինչու. Յաճախորդների մէջ սակաւ չեն պատահում ալիպիսինները, որոնք չեն ակտորժում, ընթերցարան մտնելուց առաջ, մօտենալ օրագիր մարեանին և ալիպիսինը նշանակել, թէկուղ կրճատւած բառերով, իրանց անուն-ազգանունը, պարապմունքը և ազգութիւնը: Թէ ինչից է առաջ գալիս ալիպիսինը դէպի գրադարան-ընթերցարանի կարգ ու կանոնները, մենք սղդ մասին չենք խօսում: Բայց որ ալիպիսին անփութ վերաբերմունքից մի տեսակ թերութիւն է մղնում ներկայ հաստատութեան ընթացիկ կեանքի մէջ, ալիպիսին հաստատապէս չեղում ենք:

Բայց ալիպիսին միակ չարիքը: Մեղ պատահել է տեսնել ընթերցարանում պարկերազարդ շարաթաթերթեր՝ մէջտեղից կիսւած, ամսագիրների միջից թերթեր պոկւած, լուսանցքների վրայ ընթերցողի նկարողութիւններ արւած և որոգելըս կամ գունաւոր մատրիտով ընդգծւած, Գեռ աւելին կ'ստենք: Տեղի են ունեցել և էլ աւելի վատթար դէպքեր. սեղանի վրա-լից մի քանի անգամ անհետացել են ամսագիրներ!

Իրաւ է, նման դէպքեր տեղի են ունեցել և ալլ ուր, ինչպէս, օրինակ, Խարկովի հասարակաց մատենադարանում, որի տասնամեալ տեղեկագրի մէջ (1886—1896 թ.), ի միջի ալլոց, ասւած է, թէ՝ «գրադարանի վարչութիւնը ցաւելով պիտի համոզւէր, որ լաճախորդներին մէջ (արդեօք լաճախորդներ են դժբա) դրնուում են անձինք, որոնք թեթևութեամբ են վերաբերում դէպի օտարի սեփականութիւնը...» Բայց սա միտմարական չէ մեզ համար, Վերև բերած ֆակտերը—իրողութիւններն են, որ մենք այստեղ արձանագրում ենք:

Բ. ԳՐԱՂԱՐԱՆ

Յընթաց 1898 թ. Գրադարանը ունեցել է նոր բաժանորդներ ընդամենը 663 հատ, չհաշւած ալն բաժանորդներին, որոնք զրւած էին նախորդ տարւանից:

Այս բաժանորդների թիւը, ըստ սեռի, արտաչափւում է հետևեալ կերպով.

Տղամարդ	510
Կին	153
Ըստ ազգութեանց՝	
Հայ	326
Ռուս	229
Ալլազգի	108
Ըստ պարապմանց՝	
Ուսանող	133
Ուսուցիչ	25
Վաճառական	37
Գործակալար-հաշւապահ	124
Առ յիճանաւոր	26
Արհեստաւոր	34
Արրիւտ	8
Ծովագնաց	14
Ինժինէր-տեխնիկ	10
Բժիշկ	2
Անորոշ	20
Անգործ	225

Յընթաց 1898 թ. գրադարանից բաց թողած գրքերի թիւը եղած է ընդամենը 15.410:

Վերև նշանակած թւից վերցւած են գրքեր՝

Ռուսերէն	13.022
Հայերէն	2.356
Օտարազգեալ գրական	32

Այստեղից երևում է, որ ուսուցիչ բաժինը մի ճնշող թիւ է կազմում՝ համեմատած հայերէն և օտարազգեւոյ բաժինների հետ։ Եւ այդ բնական է, քանի որ գրադարանում եղած ուսուցիչ գրքերը իրանց քանակով և հարուստ ձևերով նույն չափով ահագին թիւ են կազմում՝ միւս բաժինների հետ համեմատած։

Ռուսաց բաժին	I Աստուածաբանական գրքեր	20
	II Փիլիսոփայական	445
	III Քաղաքագիտական	147
	IV Պարմական աշխարհագրական	475
	V Բնագիտական	258
	VI Բեղեորիստիկա	9.766 կամ 75%
	VII Տեղագրական	5
	VIII Պարբերական հրատարակութիւններ	1.914 կամ 15%
	IX Կովկասագիտութիւն	22
	X Օտարազգեւոյ գրականութ	32

Ուշադրութեան առնելով այս թւերը, մենք տեսնում ենք, որ գեղեցիկ դպրութեան վերաբերեալ կարդացած գրքերը իրանց քանակով առաջին տեղն են բռնում, կազմելով բաց թողած գրքերի 75%։ Ի բաց առեալ տեղագրական բաժինը, բաժանորդների կողմից ամենաքիչ պահանջ եղած է աստուածաբանական գրքերի վերաբերմամբ։ Պարբերական հրատարակութիւնները երկրորդ տեղն են բռնում բեղեորիստիկայից չեղուց և կազմում են 15%։ Լուրջ գրականութեան պահանջը, ինչպէս երևում է վերև բերած թւերից, սասորիկ թուլ է, քանի որ փիլիսոփայական, քաղաքագիտական-հասարակագիտական, պատմական, բնագիտական և կովկասագիտական բոլոր կարդացած գրքերը միասին առած՝ կազմում են ուսուցիչ լեզուով բաց թողած գրքերի հազիւ 10%-ը։

Դրեթէ նոյնը նկատելի է և հայոց բաժնի վերաբերմամբ.

Հայոց բաժին	Ա. Աստուածաբանական գրքեր	20
	Բ. Փիլիսոփայական	73
	Գ. Պարմական	132
	Դ. Քաղաքագիտական	4
	Ե. Բնագիտական	34
	Զ. Գեղեցիկ դպրութիւն	2.063 կամ 88%
	Է. Պարբերական հրատարակութիւններ	30

Լուրջ գրականութեան բոլոր ձևերը միասին առած՝ կազմում են հազիւ 12%։

Քանի որ գեղեցիկ դպրութեան ձևերը մի աչտափ ահագին տոկոս է կազմում, արժէ ուրեմն փոքր ինչ աւելի երկար կանգ առնել նոյն աչտ բաժնի վրայ։ Բեղեորիստիկայի բաժինը, ըստ մեր գրացուցակների, պա-

րունակում է իւր մէջ աւելիս մասնաճիւղեր, որ, առանց պարզաբանութեան, խառնաշփոթութիւն կարող է ծագեցնել մեր մտքի մէջ Գեղեցիկ դպրութեան մէջ, ըստ գրացուցակի, մոցրած են ոչ միայն վէպ, դրամա և զուտ բանաստեղծութիւն, այլ և քննադատութիւն ու գրականութեան պատմութիւն և մանկական գրքեր: Հարկաւոր է ուրեմն այս բաժինը վերադնել մասնաճիւղերի: Եւ աւելիսով մենք կը սորանանք, որ 9766 բեղկ-որիսորիկական գրած քննարկից կարդացած են.

Ռուսաց բաժին	{	Մանկական գրքեր	1.331
		Քննադատական և գրական պատմութիւն..	220
		Վէպեր	7.571
		Դրամաներ	354
		Զուտ բանաստեղծութիւններ	299

Հաւելէն 2.063 բեղկորիսորիկական գրած քննարկից կարդացած են.

Հայոց բաժին	{	Մանկական գրքեր	247
		Վէպեր	1.629
		Դրամաներ	110
		Բանաստեղծութիւններ	77

Ի նկատ առնելով վերև բերած թւերը, մենք տեսնում ենք, որ ռուսաց բաժնում քննադատութիւններ և գրականութեան պատմութեան վերաբերեալ գրքեր համեմատաբար սակաւ են կարդացում, և որ ընթերցողների ահադին մեծամասնութեանը հետաքրքրում են առաւել (չանազան) ստեղծագործական արկածների պատմութիւնները, քան թէ այդ երկ կատիրութիւնների քննական վերլուծումը և գնահատութիւնը: Հաւելէնին գալով, մեր եզրակացութիւնը միանգամայն անմխիթարական է, որովհետեւ քննադատական ձեւերը փաղւում է իւր կատարեալ բացակայութեամբ: Սակաւն որքան տխրալի է այս երեւոյթը, նույնքան էլ պարզ և հասկանալի է: Չէ որ հայոց նորագոյն գրականութիւնը մինչև օրս դեռ չէ արտադրել մի հատ քննադատ: Մենք չենք կարող ասել, թէ այս ինչ հեղինակը մեր քննադատն է, ինչպէս ասում ենք, օրինակ, թէ Բաֆֆին մեր վիպասանն է, Պարկանեանը—մեր բանաստեղծն է, Սունդուկեանը—մեր դրամատուրգն է, թէև, պէտք է խոստովանել, վերջին տարիներս մի առանձին շարժում է նշմարում քննադատութեան մէջ (նոր երեւոյթ), և քննադատների դէմքեր են սկսում կամաց-կամաց որոշել:

Մանկական և քննադատական բաժինը հանելով բեղկորիսորիկայի միջից, մենք տեսնում ենք, որ զուտ բեղկորիսորիկայից կարդացած են.

Ռուսերէն 8215

Հայերէն 1816

Հետաքրքրողների համար ներքև մենք կ'ընշանակենք պօզիւպի երեք գլխաւոր ձեւերի համեմատական թւերը և տոկոսները.

Զուտ բեկկորիստիկայից կարդացած են՝

Ռուսաց բաժին	Վէպեր	7571 կամ	92 ⁰ / ₀
	Դրամաներ	354 »	4,3 ⁰ / ₀
	Բանաստեղծութիւններ	299 »	3,7 ⁰ / ₀
Հայոց բաժին	Վէպեր	1629 կամ	89,7 ⁰ / ₀
	Դրամաներ	110 »	6,3 ⁰ / ₀
	Բանաստեղծութիւններ	77 »	4,3 ⁰ / ₀

Այս թւերը ցոյց են տալիս, որ վէպը անպայման գերիշխում է պոէզիայի միտ ձեւերի վրայ, եւ այդ հասկանալի է, քանի որ XIX դարը, ինչպէս գիտութեան համար, բնական գիտութիւնների զարգացման դար էր, գեղեցիկ դպրութեան համար էլ վիպագրութեան դար էր որ արտադրեց բազմաթիւ փալտեւ անուններ և իւր բեղմնատուութեամբ հեղեղեց եւրոպական գրականութիւնը ահա ասորիձան, որ սրբերի մէջ մնացին բանաստեղծութիւնը և դրաման, գեղարեւոյթի այս թագն ու պսակը, Նիթէ XVIII դարը արտադրեց Լեսսինգ, Շիլլէր և Գէթէ, թատրերգութեան առաջին մեծութեան աստղեր, XIX դարն էլ արտադրեց Բալզակ, Տոլստոյ, Զոլա և ուրիշ շատ նշանաւոր անուններ՝ իրանց լեզուներով հետեւողներով, որոնք մի փառաւոր բարձրութեան հասցրին վիպական պոէզիան։

Վերադառնալով պարբերական հրատարակութիւններին, որոնց թիւը 1894 էր, մենք աչտոնդ հարկաւոր ենք համարում աւելացնել, որ այդ թւի մէջ մտնում են նաեւ մանկական ամսագիրները, թւով 237 հատոր։

Այս բոլորից զատ, գրադարանից տրւում են գրքեր ընթերցարանի ֆանդատներին, առանց աւելորդ վճարի, առանձնասենեակում կարդալու համար։ Բաց այս տեսակ ընթերցողների վերաբերմամբ պակասում են վիճակագրական տեղեկութիւններ, որովհետեւ սոցա համար օրագիր-մատենան սկսած ենք պահել սեպտեմբեր ամսից։ Չորս ամսուայ մէջ ստացւած թիւը ցոյց է տալիս, որ տարաւ ընթացքում հարիւրներով կարելի է համարել գրադարանի գրքերից այդ ձեով օգտւողների անունները։

Դեռ ես ի մօտով ծանօթ չլինելով այս հատորագրութեան անցեալին, մենք դժւարանում ենք որոշակի ասել, թէ որքան արագ է աճել, տարիների թւի համեմատ, գրադարանի գոյքը, ընթերցողների թիւը և բաց թողած գրքերի քանակութիւնը։ Բաց որ գրադարանը, սկսելով շատ փոքրիկ ծաւալով, վերջին տարիներս հասել է մի բաւական գոհացուցիչ զրութեան, դա ամեն մի կասկածից դուրս է, բաւական է միայն համեմատել վերջին երեք տարիների ընթացքում գրադարանից բաց թողած գրքերի թիւը, որ եղած է՝

1896 թ. 11.303 1897 թ. 12.300 1898 թ. 15.410

Այս Էւէրէյ՝

Հալերէն 1.615 Հալերէն 2.130 Հալերէն 2.356
Ռուսերէն 9.688 Ռուսերէն 10.170 Ռուսերէն 13.022

Այս թւերից ակնադրելի կերպով երևում է, որ բաց թողած գրքերի թիւը տարէցտարի աճել է. անտարակույս է, որ նոյն առաջընթացութեամբ աւելացած պիտի լինէր նաև գրադարանի բաժանորդների թիւը և գրացուցակի ծաւալը:

Բայց չիշտակելով այս ուրախալի երևութիւնը, մենք հեռու ենք աչն մտքից, որ իբր թէ գրադարան-ընթերցարանը զերծ է թերութիւններից: Ընդհակառակը, կան պակասութիւններ, որ գրադարանի վարչութիւնը ինքը իւր աչքով տեսնում է և նոցա վերացնելու մասին հոգադար է. կարող են լինել թերութիւններ, որոնք վրիպած կը լինեն վարչութեան աչքից, բայց նկատւած զրոյցներից: Ահա այս կողմնակի անձանց նկատողութիւնները և խորհուրդները ուրախութեամբ կ'ընդունեն վարչութեան կողմից և ապագայում ի նկատ կ'առնեն՝ այս օգտակար հաստատութեան վիճակը աւելի և աւելի բարւոքելու համար:

Գրադարան-ընթերցարանի ղեկավարող մարմինը աշխարհի է և նոյնը պիտի շարունակէ աշտուհի՝ միշտ թարմ պահել իւր դռքը ուսուցչ, հայոց և եւրոպական գրականութեան նորանոր արտագրութիւններով: 1898 թ. վերջը լոյս տեսաւ ուսուցչ բաժնի 1-ին լրացուցիչ գրացուցակը, որի մէջ մտած են 2000-ից շատ աւելի նոր գրքեր և արդէն կիրառութեան մէջ են. չուրով լոյս կը տեսնի նաև հայոց 2-րդ լրացուցիչ գրացուցակը:

Բայց աշտուհիներն ալ կան բաժնիներ, որ համեմատաբար աղքատ են. Հարստացնել ալդ բաժնիները — գրադարանի վարչութեան առաջիկայ հոգսերից մէկը կը լինի:

Ենչպէս կարելի է եզրակացնել լարգելի խորհրդի կողմից այս ժողովին ներկայացրած հաշուութիւնից, ընկերութիւնը գրադարան-ընթերցարանի վրայ գործադրելու զրամական ընդարձակ միջոցներ չունի: Այն ինչ այս հաստատութիւնը, մի կենդանի գործ լինելով, պահանջում է, որ իւր ունեցած գոյքը անընդհատ հարստացնեն, բաժնիները ձօնացնեն: Բայց հասցնել նորան աչն աստիճանի, որ տեղիս ընթերցող հասարակութիւնը իւր ցանկացած հոգեկան սնունդը լիութի կարողանալ գտնել աւտեղդ — դա միանգամայն կախած է հասարակութեան ձեռնարկութիւնից: Ներկայ դէպքում հասարակական աջակցութիւնը գրադարան-ընթերցարանի առաջընթացի գորաւոր խթանը կարող է լինել, իսկ անտարբերութիւնը կարող է նորան ետ մղել դէպի անկում: Չէ որ իւրաքանչիւր հասարակութիւն ունենում է աջակցի հաստատութիւն, որին ինքը — արժանի է:

ԼԵՒՈՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆՅ

(Գրողարանապետ):